“کێلەی کوردستانم و نۆکەری باینجان نیم”.. هۆمەر نەریاوی

(سەبارەت بە خەڵاتی قەڵەمی هەژار)

وشەی دەستپێک:
ئەوەی تۆسقاڵێک لە کرۆکی بیر و هزری هەژار موکریانی(1921-1991) تێبگات،سوور دەزانێت پەرۆشی یەکەم و کۆتاییی هەژار تەنێ زمان و نەتەوەیە و نە هیچی دی. خوێندنەوەی سەرپاک بەرهەمی هەژار دەرخەری ئەوەیە هەموو کوێرەوەری و چەرمەسەرییەکی ئەم کەسایەتییە درەوشاوەیەی ڕووبەری فەرهەنگیی کوردان تەنیا لە پێناو بڵاوکردنەوە، پەرەپێدان و پێشخستنی زمان و دۆزی ڕەوای نەتەوەکەیدا دەبێت.هەژار دنیا دەپشکنێت تا دەنگی دلێری نەتەوەکەی بێت. واتە زمان و نەتەوە بە دوو دیوی دراوێک و بە یەک دید سەیر دەکات.
خەڵاتی قەڵەمی هەژار:
ڕۆژهەڵاتی نیشتمان و شاری سنە،ڕۆژانی 7 و 8ی مانگی جۆزەردانی 2725(28 و 29ی مای 2025)ڕووداو و بویەرێکی کولتووریی باڵکێشی بەخۆوە بینی.هەژار دیسانەوە بووەوە بە تەوەر یان بە واتایەکی ڕاستتر،چەترێک بۆ گلەربوونەوەی دەیان مرۆی خەمخۆر و پەرۆشی چاند و زمانی کوردی و هەلێکی نوێ بۆ شادبوونەوە بە ڕوخساری یەکدی دەست کەوتەوە. سەبارەت بە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە گۆشەنیگای خەمەوە دەروویەک لە ڕووی خوێنەر دەکەمەوە.
یەکەم،هەموو بەرگێک دەبەر هەژاردا تەنگە، بەرگی نەتەوەپەروەری نەبێت! ناونیشان و سەردێڕی نووسینەکەیش کە لە ڕستەیەکی خودی هەژار موکریانی وەرگیراوە،ڕاشکاوانە سەلمێنەری هەمان بۆچوونە و چ پێویستی بە شەرح و ڕاقە نییە. بۆچ ئەم پەیڤە بە زماندا دەهێنم؟
هەژار بۆ خۆی چەندە بەگرە و گڕە بەرسقی ئەم پرسیارە دەداتەوە و دەڵێ:

“بۆ دەربەدەری یان لە ماڵی خۆم
لە خاکی عەرەب،لە ئێران و ڕۆم
کوردم و لە ڕێی کورد و کوردستان
سەر لە پێناوم،گیان لەسەر دەستان”

لێرەوە داماڵینی بەرگی کوردستانیبوون و دەبەرکردنی بەرگی ئێرانیبوون ئەو کاڵا ناڕەسەن و قەڵبەیە هەرگیز لە جەستەی هەژاردا جێی نابێتەوە. پێ ڕوونە کردنەوەی هەر دەروویەک بە ڕاژە و

خزمەتکردنی چاند و زمانی کوردی لە بن ئەم گەزە ئاسمانەی ناوی ئێرانی لەسەرە،هەوڵ و خەباتەکی خەمخۆرانە و دڵسۆزانەی گەرەکە و ئەرک و کارەکی هەر وا سووک و سانا نییە و هەموو ڕووناکبیرەکی وریا یش،ئاگاداری کەند و لەندەکانی سەرڕێیە. بەڵام کەمێکەی ڕۆشنبیریی ئێستای کورد لە سەرەتای شەستەکانی هەتاوی(هەشتاکانی زایینی)دا نییە کە هەموو شتێک لە نەو جەغز و بازنەیەکی بەرتەسکدا ببینێتەوە و خۆ لە هەمبەر پرسە جۆوهەرییەکان نەبان بکات و هەموو پرسێک بباتەوە سەر ئەو ڕستە پڕۆپاگەندەیی و دروشمئاسا و بەواتایە کە گوایە"کورد لە کوێی دنیا بێت،ئێرانییە". زۆر سادە و ساکار دەپرسم گەلۆ بەدرێژایی دیرۆک ئەم پرسە یان ئەم دروشمە زەقە،چ دادێکی کوردی بە پێشخستنی زمانەکەی و دەزگە هەرە ڕەواکەی نەتەوەکەی داوە و تا هەنووکە بە شێوەی کردەیی چی لێ شین بووە؟
دووەم،تا کاتێک لە هەر پارێکی نیشتماندا لە لای دەستەڵاتە سەردەستەکان پرسی کورد وەک نەتەوە و زمانی سەربەخۆ لە خودی دەستووردا یەکلا نەکرێتەوە یان بە واتایەکی دی،نەچێتە واری کردەیی و هەنگاوی کرداری بۆ هەڵنەگیردرێت و چارەسەر نەبێت،بە لای منەوە هەموو هەنگاوەکی لەم چەشنە تەنە ڕووکەش و ڕواڵەتیانە دەبێت و کاتیی و ئەوپەڕەکەی بە درێژانێک هەڵپە و کەلەجانێک دروست دەکات و نەفرەتر.
سێیەم،پەیامی ڤیدیۆیی"حەداد عادڵ"(1945)سەرۆکی کۆڕی زانیاریی زمان و تەرەی فارسی(فەرهەنگستان)کە باڵاترین کەسایەتی فەرهەنگیی دەستەڵاتە و هەموو شتێکی کوردان بە ناوی (محلی)و (قومی) و…ناودێر دەکات،ڕووە ڕاستینەکەی پرسەکە سەد هێندە زێتر ئاشکرا دەکات و هەمدیس هەمان ڕاستیی تاڵمان دەرخوارد دەداتەوە کەچی ئێمەی کورد بەمە خەنین و هەر لە دووی ژانبە دەگەڕێین نەک چارەسەری یەکجارەکی. هەروەها ئاخاوتنەکەی نوێنەری فەرهەنگستانی زمان و تەرەی فارسی،"محەممەد دەبیرموقەددەم"(1953)،کە وەک هەمان بنەشتە خۆشەکەی سەرزاران کە بەردەوام کورد بە ڕەسەنترین ئێرانی و لە ڕەگەزی ئاری لە قەڵەم دەدەن،ئەی نابێت لە خۆ بپرسین ئەم چەشنە دروشمانە تا ئێستا چییان بە کورد بەخشیوە؟ هەروەها زۆرینەی پانەلیستەکانیش کە کورد بوون و مخابن تەنە دەوری لاسایکەرەوەیان دەبینی،قسەی سەر زار و بن زاریان دەبردەوە سەر ئەوەی کورد لە کوێ بێت،ئێرانییە!
چوارەم،دەگرتوەت بەردی بناغەی بینایەک گەر ڕێژی یەکەم بە خوار دابنرێت،دواتر ڕاستکردنەوەی پێویستی بە هەڵتەکاندنەوە دەبێت نەوەک لابردن و گۆڕینی یەک و دوو خشت. خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە ساڵی دەستپێکدا بە هەموو لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانیەوە قەناخی

یەکەمی بەی و هەژاری موکریانی جارەکی دی هەنایەوە نەو چەقی بازنەکە و بە داهاتوو،زۆر پرس و هە و هەگەر لەم پێوەندییەدا دەوریان دەبێت. بەشەکی ئەرکەکە لە ئەستۆی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری و بەشەکەی دی کە دەورگێڕی سەرەکی دەبێت،ڕووی لە کەناڵەی فەرمیی و خودی دەستەڵات دەبێت کە تا چەندە دەور بە کەشوبای ئازاد و پێنووسی ڕووناکبیری سەربەخۆ بدات و دیوە ڕاستینەکەی هەژار تێیدا دەربکەوێت!

پێنجەم،لە نێو کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کوردیدا هەژار بەردەوام لەبەر ئەوەی لە مەتەرێزەکەوە دەردەکەوێت،وەبەر ڕەخنە و بگرە زۆر جاریش بەناڕەوا تیر و توانج و پەلامار دەدرێت.هەژار گەر ڕوو لە مەلا مستەفا بارزانی(1903-1979)دەنێت،چونکە گەلپەروەربوونی تێدا دەبینێتەوە. پێی وا بووە لەو سەردەم و ڕۆژگارەدا بارزانی دەتوانێت تەکانەکی هەرەقەتی بە خەبات و بزاڤی نەتەوەیی کورد بدات و دەزی کورد چەند هەنگاوێک واوەتر ببات کە دیرەک باشترین بەڵگە بە سەلماندن و دەرخستنی ئەم پرسە دەبێت و هەرا و ئاژاوەنانەوەی گەرەک نییە. ئیدی هەر کەسە و سەربەستە چلۆن لە هەمبەر ئەم پرسەدا بیر دەکاتەوە و هەژار هەرگیز ئەمە بەسەر کەسدا ناسەپێنێت؛بەڵێ ڕووناکبیری نهای کوردیش بەها وەک مافەکی کەسەکی سەیری پرسەکە بکات و سوار شەپەلەکە نەبێت.

شەشەم،هەژار گەر دەست بە وەرگێڕانی چەند پەڕتووکەکی عەلی شەریعەتی(1933-1977) و قورئان دەبات،پشکی سەرەکیی پرسەکە ڕووی لە پاراستنی زمانەکەیەتی و بەایەوە. لێڵ و لیخنکردنی کانیاوە زوڵاڵەکەی هەژار چ خزمەت بە فەرهەنگ و زمانی کوردی ناکات و هەر هەوڵەکی لاوەکیش لەم پێوەندییەدا خۆی لە چاوی خەڵککردنە و مەبەستیشی،خاپاندن و لەخشتەبردنی جەماوەر دەبێت.

حەوتەم،گەرەک خەڵاتی قەڵەمەی هەژار بە ئەو پێنووسە چەلەنگە کوردییانەی بێت کە زمانی کوردی، بە زمانی نووسینی خۆ دادەنێن و لە ڕێی ئەم زمانەوە دەیانەوێت لەسەر ئارێشە،کەند و کەسپ و پرسە هەستیارەکانی کۆمەڵگەکەی خۆ بنووسن و بەرگەکی زانستیانە دەبەر زمانەکەیان بکەن. لێرەوە ئەرکی لیژنەی داوەریی قورستر دەبێت و پێویستە تەنە دووی قەڵەمە ناکارا و سواو و نەریتییەکانی نزیک لەم ئالی و ئەو لایەنەوە نەکەوێت و وەک کەسایەتی خودی هەژار،لایەنی فرەڕەهەندیی خۆی بپارێزێت.

هەشتەم،بەشی فرەی تیزەری خەڵاتەکە کە بە زمانی فارسی بوو،لە دووی مەبەستەکی لاوەکیی کاڵفامانە دەگێڕا کە هەرگیز ڕۆژێک لە ژیان پەرەشەکی پلە دەیەمی هەژاریش نەبووە و تیرەک بوو بە تاریکییەوە نرا. وەک میدیاکارەکی کورد،ئەم ناساندنە،هەم لە باری هونەرییەوە

بە کرچوکانە و لاواز دەبینم و هەمیش لە ئاستی بەژنی بەندی
کەسایەتییەکی وەک هەژاردا نەبوو و نەیتوانی بەلایەنانە سووکە
ئاوەک لە وەستگە هەستیارەکانی ژیانی هەژار بداتەوە. بەردەنگی
سەرەکیی هەژار،کوردە ئیدی نازانم دەرهەنەر و ڕاپێچەنەری ئەم کارە
لە شوێن چی وەها بوو! بەیە هیچ بە کاریگەرم نەبینی.
نەیەم،هەژار،بەو ساباتە دەنشینە دادەنرێت کە هەموو دەنگ و ڕەنگە
جیاوازەکانی نەو فەرهەنگ و زمانی کوردی لە بن سەبەرەکەیدا لە
دەوری یەکدی کە دەکاتەوە و ئەمەیش هەر لە سەرەتاوە بە شیعر و
شاعیری نەتەوەیی دەسەلمێنێت و دواتر بە چەندان بواری دیکەی وەک
ڕۆژنامەگەریی و ڕاگەیاندن، نووسین، وەرگێڕان، زمانی کوردی و زار و
بنزارەکانی و قاموسنووسی درێژە پێدەدات و ئەمەکە هەر کوردێک و
لە هەر پار و بەش و دیالێکت و زارەکی زمانی کوردی، خودی خۆی لە
نەو ئاوێنە زوڵاڵە و ڕۆحە ڕەنگاوڕەنگییەکەی هەژاردا دەبینێتەوە هەر
بۆیە هەژار لە ڕووبەری ڕۆشنبیریی کوردیدا بە ڕوخسارەکی فرەڕەهەند
دادەنرێت. هەژار موکریانی کە بەدرێژایی تەمەنێک لە پەناو
میللەتەکەیدا لە دەرووی شیعر، نووسین، قاموس، لێکۆڵینەوە و
وەرگێڕان دەدات، تاقە مەبەستی تەنیا خۆ لە خزمەتکردنی زمانەکەیدا
دەبینێتەوە و بەس.
[illegible] تەوەحودی(کانیمانە)(1941)، یەک لە هەما و نموونە
زیندووەکان لەم پەیوەندییەدا دەتە ئەژمار کە لە کۆمەڵەکەدا ئاوەی لە
گەشەیەک لە خەباتی دوور و درێژی خۆی لە پەناو
بووژاندنەوە، بەڕاوکردنەوە و پەشخستنی چاند و زمانی کوردی لە
خۆراسان و تەرخانکردنی هەموو ژیانی لە پەناو کوردندا دایەوە کە
لایەنەکی گەشی ئەم ڕەوەسمە بوو. کانیمانە گەڕایەوە بە نەو دیرێک و
لایەکی لە سەردانەکەی بە لای هەژار لە شارۆچکەی"عەزیمییە"ی کەرەج
کردەوە کە خۆی گوتەنی، هەژار بەم جۆرە بەرەپیری چووە و پەی
وتووە،وەرە شەرەفخانی من،دواتر وتیشی،هەژار ویستی دەستم ماچ
بکات،لە من دەست و قاچی هەژارم ڕامووسی.

ئەنجام:

1 – لە هەر گەشەنیگایەکەوە ئاوە لە پرسەکە بدەینەوە،ڕووداوەکە
ئەرێنییە و پێویستە بە دادە مرە ڕۆشنبیر و زانستوەر و پەرەشەکان
جڵەوی مەیدانەکە بگرنە دەست و نەهەڵن بە ئاراستەیەکی خواردا
بچێت.

2 – هەژار لە هەموو بارەکەوە دەبێتە ئاوێنە تا کورد خۆی بە هەر
هەموو دەنگ و ڕەنگە جیاوازەکانەوە تێدا ببینێتەوە و وەک باشترین
دەرفەت هەڵەکە بقۆزێتەوە.

3 – ئەم خەڵاتە پێویستە دەرکە لە ڕووی پەروەردە و بارهێنانی فەرمی بە کورد بکاتەوە و لەڕێوە کورد دەنگی خۆی تا نزیکترین سەکۆکانی دەستەڵات بگوێزێتەوە و خوێندن و فێرکردنی زمانی کوردی بەرگی ڕەسمیبوونی دەبەر بکرێت و سنوورێک بۆ وەستاندنی دروشمە هاکەزاییەکان دابنرێت و دەستبەرداری بێ هەڕەشەدانانی زمانی کوردی بە سەر ئاسایشی و…ببن و دەرفەت بدرێتە زمانی کوردی هەر لە باخچەی ساوایانەوە فێرکردن،خوێندنەوە و نووسین بەم زمانە دەست پێ بکات.

هەژار وەک چلۆن پەرۆشی یەکەم و کۆتاییی زمان و نەتەوەکەی بوو،هەر لەم سەنگەیەوە زۆرترین ئاوڕ لە دەوڵەمەندترکردنی زمانی زانستیی کوردی بدرێتەوە و زۆرترین بەرهەم و کتێب ڕووی لە پەڕتووکی کوردی بێت و پێنووسە پاکژ و پاراوە کوردییەکان بۆ کۆمەڵەی ڕۆشنبیری بناسرێن نەوەک دەنگ و ڕەنگە سواوەکان.

4 – لێرە ئەم قسە نەستەق و پەندە گەوهەرینەی بەرینانمانیش وەک چرای بەردەم دەکار بهێنین کە دەبێژێت:"بڵیە پێت ئەڵێم کاکە تا چۆلەکەم بۆ بگری"و بە دەنگی بڵند بڵێین گەر مێژووییەکە پرسی برایەتی و چی و چی بە زماندا دەهێنن،وەرن بە کردە بیسەلمێنن و خودی دەستوور و یاسای بنەڕەتی جێبەجێ بکەن و ئەمەیش ئامادەینە.

بەڵا ئەم جۆرە کەڵانە تەنێ بە پڕکردنەوەی کەلێنە لاوەکییەکان نەبێت.

5 – هەژار هەر لە دەستپێکی خەباتەوە تا دوادەم،خەون بە ئازادیی و ڕزگاریی نیشتمانەکەیەوە دەبینێت هەر بۆیە دەبێژێت:

“لاوەکان هەر کاتێ جەژنی ڕۆژی ئازادی دەکەن
بێننەوە بیرتان هەژارێک،شاعیرێکی زاری کورد
داوەتێکی ڕەشبەڵەک بگرن لە دەوری گۆڕەکەم
یەکتری ماچ کەن بە یادم دڵبەر و دڵداری کورد”

6 – هەژار بە دەربڕینی ڕوانگە و بۆچوون،بۆ خۆی ئازاد و سەربەست بوو،کەوی مەکەن!

جێی ئاماژەپێدانە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی هەژار ڕۆژانی 28 و 29ی مانگی مای 2025 بە بەشداریی و ئامادەبوونی دەیان نووسەر،وەرگێڕ،ڕووناکبیر و سەدان لایەنگری تەرە و زمانی کوردی لە هۆڵی مەولەویی زانستگەی سنە(لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) بەڕێوە چوو. ڕێوڕەسمەکە بە چەند پەنەلکێک و چەندان لێدوان و بەرنامەی هونەری و دواتر دابەشکردنی خەڵاتەکان کۆتایی هات و دیداری دواتری هەژار و سنە کەوتە ساڵی داهاتوو. ئامادەبوونی کتوپڕی شاعیری"ملوانکەی شین"واتە"شەریف حوسێن پەناهی"(1954)و بە بێ هیچ جۆرە شیعرخوێندنەوە یان کورتەئاخاوتنێک،خاڵێکی سەرنجڕاکێشی ئەم ڕێوڕەسمە بوو کە نەزانرا چ مەبەستێکی ئاشکرا و نەپەندی لە پشتەوە

بوو!
شارام نازری(1950)،گۆرانیبێژی ناسراویش سترانێکی پێشکەش کرد.پانێلێک لەسەر کوردانی خۆراسان بەڕێوە چوو، سپاهیی لایین و حسێنپوور لەسەر ئەنجوومەنی ئەدەبییەکان و دیرێکی شیعر لە لای کوردانی خۆراسان قسەیان کرد،دوکتۆر "عەبدوڕەحمان ئاداک"لەسەر ڕەوتی گەشە و پەرەسەندنی چاند و زمانی کوردی لە باکوور قسەی کرد،وەرگێڕ و نووسەر "ئازاد بەرزنجی"لە باشوورەوە لەسەر پێویستی زمانێکی یەکگرتوو بۆ نووسین قسەی کرد،ڕۆژنامەوان و توێژەری ئەدەبیی "عادڵ محەممەدپوور"،زمانی بۆ تەوەر بە گلێرکردنەوەی نەتەوەیەک لە بن چەترێکدا وەسف کرد و لەسەر دەوری هەژار لە لێکنزیککردنەوەی زار و بنزارەکان قسەی کرد. لە کۆتاییشدا براوە سەرەکییەکانی خەڵاتی قەڵەمی هەژار بریتی بوون لە:کەوتنی ئاسمانەکان،جەبار جەمال غەریب(بە ڕۆمان)(1961)،بووژانەوەی کورد،ئیسماعیل شەمس(بە مێژوو)(1975)،کۆبەرهەمی پرۆفیسەر محەممەد کەمال(بە فەلسەفە)(1955)،تەشەیین نەزمی،عەبدوڕەحمان ئاداک(بە ڕەخنەی ئەدەبی)(1977)،فەرهەنگی زارەکیی موکریان،سەلاحەدین پایانیانی(1978) و
فەرهەنگی قەومیی شار و گوندەن خۆراسانی باکوور،عەلی ڕەحمەتی(1966). هەروەها ڕێز لە دەیان قەڵەمی دیکەیش نرا کە بریتینە لە: عەلیڕەزا خانی،بەهناز دەشاد،سەیید ئارمان حسەنی،ئیبراهیم ئەحمەدی،کوورش ئەمینی،خوسرەو سینا،سەلاحەدین خەدیو،ڕەحیم لوقمانی،سەعید نەجاڕی(ئاسۆ)،عەلیڕەزا سپاهیی لایین،یۆنس ڕەزایی،عەلی ئولفەتی،ڕەئووف مەحموودپوور،بەرکەن بەرێ،میکائیل ڕەحمانی،ئیرەج موردای،فەخرەدین ئامەدیان،کیوان ئازاد ئەنوەر،ڕەزا کەریم موجاوەر،ئیبراهیم شادمان،زەکەریا بزدوودە،میراد میلان،ڕۆنیا چالی،سەرگوڵ ئارەش،بەسام مستەفا،زاهید ئارمی،لەیلا سالحی،شیلان گەیلانی،سەمیرا زەمانیی مونفەرید،فەرید سەفیاری،یەحیا عەلەویفەرد،عەبدوڵڵا ئەمینی، و ئەسعەد زەهرایی.
تێبینی:هەژار موکریانی،ساڵی 1966 ئەم کورتەپێیقە بە زمانەدا دەنێت.
پێیقەکیش ڕوو لە میدیاکاران: یەکەم،لە وانە و بنەما سەرەکییەکانی کاری ڕاگەیاندن،پێچەربوون،بەدواداچوون،وردبوونەوە و گەڕانی ژیرانە کەچی میدیاکاران مخابن تەسقاڵێک خۆیان بەم پرسەوە مژول و خەریک نەکردبوو. پێویستە میدیاکار پێش بانگکردنی میوانێک(ستەیج،هەڤپەیڤین یان…)زانیاریی ورد کە بکاتەوە تا قووڵتر ئاوە لە پرسەک بداتەوە یاخۆ پەیوەندی نزیکتر دروست بکات. دووەم،پێشکەشکار هەروەها پێویستە توانای کۆنترۆڵکردنی ستەیج و

بەرنامەکەی لە ئاستێکی باڵادا بێت.
سێیەم، زمان، دەوری سەرەکی لەم بوارەدا دەبینێت کە هیچ بەردیدە نەکەوت.
چوارەم، ئامادەکارییەکی ئەوتۆم لە پێشکەشکاراندا بە ڕێوڕەسمەکی لەم چەشنە نەبینی و وەک بۆنە و کۆڕێکی ئاسایی خۆی دەنواند.
هەمەر نەریاوی

ژێدەر:
- بۆ کوردستان، هەژار، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی چوارەم، هەولێر، 2001
- فەرهەنگی کوردواتێنی، ع.ع.شەونم، دەزگای دواڕۆژ، چاپی یەکەم، 2020